

ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИДАН ТЕГИШЛИ МАКСАДЛАРДА САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ТИЗИМИ.

Абдупаттаева Наргиза Авазовна

Андижон вилояти Андижон шаҳри

4 касб хунари мактаби директори

Аннотация: *Ҳозирда таълим методлари соҳасида турли мамлакатларда узига хос тажрибалар мавжудлигини ҳисобга олган ҳолда педагогик фаолиятда хорижий адабиётлар, укув-методик материаллар ва бошқа манбалар билан танишиш, уларни урганиш ҳамда амалиётда зарур даражада фойдаланиш таълим-тарбиявий ишлар самарадорлигини оширишда жиддий аҳамиятга эга.*

Таълим методларидан тегишли мақсадларда самарали фойдаланиш учун ҳар бир методнинг таркибий тузилиши тугрисида арур тушунчаларга эга бўлиш талаб қилинади. Таълим методлари таълим-тарбия жараёнини амалга оширишнинг тегишли педагогик-психологик ва илмий-методик асосларига эга. Улар қўзланган мақсадларга эришиш йўлидаги мураккаб, қўп қиррали, қўп сифатларга, хусусиятларга эга бўлган фаолият туридир.

Шу муносабат билан таълим методларининг таркибий тузилишига дойр умумий маълумотларни қисқача келтириб ўтамиз.

Таълим методлари турли таркибий тузилишга эга бўлиб, улар усул, йўл, босқич, булак, қиём, модуль, алгоритм каби тушунчалар билан ифодаланадиган таркибий элементларни ўз ичига олади.

Улар орасида усуллар алоҳида ажралиб туради. Қўйида уларнинг қисқача таърифларини келтирамыз:

Усул - методнинг унсури бўлиб, унинг таркибий қисми, методни амалга ошириш бўйича қўлланадиган ҳаракатларнинг турларини белгилайди.

Йўл - методни амалга ошириш бўйича қўлланадиган ҳаракатларни бажариш шаклини белгилайди.

Босқич - методни амалга ошириш жараёнининг мазмун ва вақт бўйича муайян даражадаги кетма-кетлигини билдиради.

Булак - методнинг таркибини исталган турли катталиқда тақсимланиши натижасида ҳосил бўлади.

Қисм - методнинг таркибини муайян мантикий асосда тақсимланиши натижасида ҳосил бўлади.

Модуль - методни ҳосил қилувчи энг кичик таркибий булакларини билдиради.

Алгоритм - методнинг таркибий тузилишидаги муайян тартибда такрорланувчи модуллари йиғиндисини ҳамда методни амалга ошириш жараёнидаги ҳаракатларнинг муайян тартибда такрорланиб турувчи мажмуасини билдиради.

Таълим методларида уқитишнинг объектив қонуниятлари, мақсадлари, мазмуни, тамойиллари, шакллари уз аксини топади.

Методлар бошқа дидактик категорияларга узвий боғлиқ ва бири бопчаларини такозо қилади, яъни уқитишнинг мақсади, мазмуни, шакли, ҳосиласи сифатида методлар дидактик категорияларга тегишлича таъсир қурсатади.

Хар бир таълим методининг таркибий тузилишида шу методнинг узига хос бўлган объектив ва субъектив жиҳатлар ажралиб туради.

Методларнинг объектив жиҳатларида барча дидактик қоидалар, қонунлар ва қонуниятлар, тамойиллар ва таърифлар, шунингдек, мазмун бутунлигининг доимий компонентлари, уқув фаолиятининг шаклларига хос бўлган умумий жиҳатлар акс этади.

Методларнинг субъектив жиҳати педагог шахси, таълим олувчиларнинг узига ҳослигига ва мавжуд шароитга боғлиқ бўлади. Таълим методлари қуп параметрларга эга ва қуп улчовли бўлиб, уларнинг бу хусусиятлари таълим-тарбиявий мақсад ва вазифалар ҳамда уларни амалга ошириш шакллариининг турли-туманлиги билан боғлиқ.

Шу муносабат билан таълим методларини таснифлашда ҳам хар турли ёндашувлар мавжуд. Бунинг натижасида таълим методларининг қуплаб таснифлари келиб чиққан. Қуйида уларни қискача қуриб чиқамиз.

Таълим методлари таснифи - бу муайян белгилар асосида тартибга солинган тизимдир. Маълумки, дидактик тадқиқотлар уқитишни диалектик жараён сифатида урганади. Бунга қура, таълим методлари тизими усиш, узғаришда ҳаракатда бўлиб, таълим мазмунида юз бераётган барча узғаришларни ҳисобга олган ҳолда ривожланб бориши ҳисобга олинади. Шунга мувофиқ уларни таснифлашда ҳам ушбу руй бераётган узғаришлар тегишлича акс этиб боради.

Таълим методларини таснифлашда уларнинг анъанавийлиги, дидактик мақсади, билиш фаолияти характери, уқув-билиш фаолиятини ташкил этиш ва амалга ошириш хусусиятлари, уқув - билиш фаолиятини мотивациялаш ва стимуллаш хусусиятлари, ўқув-билиш фаолиятининг самарадорлигини назорат қилиш ва уз- узини назорат қилиш хусусиятлари каби белгиларига асосланилади.

Таълим методларини таснифлаш шаклларига дойр айрим мисолларни қуриб чиқамиз.

Анъанавий таълим методлари таснифи. Бу методларнинг ибтидосини илк фалсафий ва педагогик тизимлар ташкил этади.

Ҳозирги даврда улардан бештаси инобатга олинади:

амалий, қурғазмали, ифодали, қитоб билан ишлаш ва видео методлар.

2 Дидактик мақсади бўйича таснифи.

- илк бор билимларни узлаштириш методлари;

- эгалланган билимларни мустиқкамлаш ва такомиллаштириш методлари.

3 Таълимнинг умумий мақсадига қура методлар таснифи:

•билимларни эгаллаш;

- малака ва куникмаларни шакллантириш;
- билимларни куллаш;
- ижодий фаолият;
- *мустаскамлаш цетодлари;
- билим, малака ва куникмаларни текшириш методлари.

4 Идрок этиш - билиш фаолияти характериға кура методлар таснифи:

- тушунтириш
~ иллюстратив (ахборот
- рецептив).

Уларнинг характерли хусусиятлари: билимлар “тайёр холда” тавсия этилади;

Бунда билимларни идрок қилиш ташкил этилади; билимлар идрок (рецепсия)

Қилинади ва тушуниб олинади, хотираға жойлаштирилади;

• **репродуктив метод:** билимлар тайёр холда тавсия этилади, билим нафакат баён қилинади, балки тушунтирилади; билимлар онгли узлаштирилади, уларнинг тушунилиши ва эслаб қилинишиға эришилади ҳамда билимларнинг мустахкамлиги тез-тез такрорлаш нули билан таъминланади.

•**муаммоли баён қилиш методи;**

•**қисман ижодий (эвристик) метод.** Билим тайёр холда тавсия этилмайди, балки у мустақил равишда эгалланади; янги билимларни қидириш, излаш ташкил этилади; билиш вазифалари бўйича мустақил фикр юритилади, муаммоли вазиятлар яратилади ва ҳал қилинади;

•**тадқиқий метод.** Бунда муаммо белгилаб олинади, муаммонинг тадқиқоти жараёнида билимлар эгалланади.

5 Таълим методларининг бинар (қўш) ва полинар (қўпқиррали) таснифи.

Бинар тизим дарс бериш методи ва урганиш методи мажмуидан иборат. Уни қуйидаги жадвал қурилишида яққол ифодалаш мумкин.

Дарс бериш методи

Ахборот бериш - баён қилиш

Тушунтириш

Курсатма бериш - амалий

Тушунтириш - ишонтириш

Ишонтириш

Ўрганиш методи

Ижро этиш

Репродуктив

Продуктив - амалий

Қисман ижодий

Ижодий

Ўқитишнинг полинар, яъни қўпқиррали таснифи билимлар манбаи, билиш фаоллиги даражаси, укув билимларининг мантикий йўллари ва ўқитишнинг монологик, ҳамкорлик методлар йигиндисидан таркиб топади.

Хулоса

Таълим олувчиларнинг укув фаолияти шахсий мохият сифатида кабул килинадиган ўкув максадларига онгли равишда каратилган булиши лозим. Психолог олимлар (Д.Б.Эльканин ва б.) таъкидлаганидек, укув фаолияти энг аввало шундай фаолиятки, унинг натижасида таълим олувчининг (укувчининг) узида узгариш юз беради. Бу фаолият уз холича узгаришдир. Унинг махсули, субъектнинг узида юз берган узгаришлардир.

Ўкув фаолиятининг асосий мотивлари ички укув-билиш мотивларидир. Укув фаолиятининг энг мухим мотивацияси эса, таълим олувчининг булгуси касбига булган кизикиши ва мойиллигидир. Таълим олувчи узининг укув жараёнида эгаллаган билимларидан, касбий куникма ва малакаларидан хиссий коникиш ва ундан кувонч хиссини хосил килиши лозим.

Бундай вазифаларни хал килишда Укитиш жараёнида уйинли методлардан фойдаланиш улкан ахамият касб этади. Уйинли укитиш методларидан фойдаланиш Таълим жараёнида барча иштирокчилар мулокотнинг демократик услуби ютуқларидан фойдаланишларига хизмат килади, таълим олувчиларнинг ижодий кучлари ва қобилиятини ўстиради.

Хозирда укитувчилар учун хар бир дарс мавзусига хос хусусиятларга мувофик булган таълим методларини тугри танлаш, улардан самарали фойдаланиш йул-йуриklarини пухта эгаллаш энг долзарб масала хисобланади.

Ушбу йуналишда мазкур укув- методик кулланма зарур ёрдам курсатишига умид киламиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ги қонуни.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». «Маърифат» газетаси. 15 сентябрь 1997 йил.
3. А.Қ. Мунавваров. «Педагогика». «Ўқитувчи» нашриёти. Т. 1996 й.
4. Б.Зиёмухаммедова, Ш.Абдуллаева. «Ўзбекистон «Педагогика» миллий энциклопедияси» нашриёти. Т. 2000 йил.
5. Р.Мавлонова ва бошқалар. «Педагогика» Т. «Ўқитувчи» 2001 йил. 7.Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – Москва, Просвещение, 1985. – 205 с.
6. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – Москва, Педагогика, 1981. – 186 с.
7. Рыжков В.Н. Дидактика. – Москва, ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 318 с.
8. Сайидахмедов Н.С. Янги педагогик технологиялар. – Тошкент, Молия, 2003. – 172 б.
9. Таълим методлари О.У.Авлаев, С.Н.Жураева, С.Р.Мирзаева 2017 йил 7-9 бетлар, 193 бетлар.